tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 4 3 2005

Dirk Tanger

Jonge kolganzen

Het tellen van jonge kolganzen geeft ons informatie over het jaarlijkse broedsucces van deze gans. Landelijk wordt hier de laatste jaren meer aandacht aan besteed. Dit artikel geeft alvast een voorproefje op basis van de gegevens die zijn verzameld in Noord-Holland.

Kolganzen, een adult en twee juvenielen. Foto: Ronald van Dijk.

Tijdens mijn jaarlijks terugkerend weekje ganzen observeren in Oost-Europa met Leo van den Bergh, waarbij onderzoek naar de rietgans centraal staat, komen we ook enkele tienduizenden kolganzen tegen. In de periode van eind oktober en begin november zijn er in de regio Zuid-Zweden, West-Polen, Oost-Duitsland, Tjechië, Hongarije en Kroatië enkele honderdduizenden kolganzen aanwezig (mededeling Leo van den Bergh). De grootste concentraties bevinden zich dan rond de grens van Duitsland en Polen. In groepen (steekproeven van meer dan 1000 vogels) werden regelmatig grote verschillen geconstateerd in het percentage jonge vogels, ook in groepen kolganzen die soms maar tien kilometer van elkaar verbleven. We veronderstelden dat deze verschillen veroorzaakt werden door het feit dat de verschillende populaties uit het immens grote broedgebied van de kolgans nog niet zo sterk gemengd zijn, als in ons land het geval is. We gingen er vanuit dat de geografische populaties min of meer gescheiden trekbanen hebben en ook op verschillende tijdstippen uit het broedgebied vertrekken. Het verschil in jongenpercentages kan dan het gevolg zijn van een verschil in broedsucces per regio. Tevens is van belang dat op bouwland (waar de kolganzen mais-en bietenafval eten) meestal een lager jongenpercentage werd vastgesteld (eigen waarnemingen en van Leo van den Bergh en schriftelijke mededeling Kees Koffijberg). Juist bouwlanden komen zeer veel voor in West-Polen en Oost-Duitsland. Overigens tel ik in de Wieringermeer op bouwland steevast een lager jongenpercentage dan het landelijke gemiddelde. Helaas was hier altijd slechts een gering aantal kolganzen aanwezig. Al vanaf 1960 heeft Jules Philippona gepubliceerd over de door hem vastgestelde jongenpercentages. Later zijn die tellingen voortgezet door RIVON, RIN en nu door de ganzen- en zwanenwerkgroep van SOVON. Uit de gegevens blijkt dat in één jaar de verschillen in de groepen per gebied veel minder groot zijn. Wel kunnen er tussen de jaren aanzienlijke verschillen optreden, variërend tussen de 10 en 50%. De laatste jaren neemt dat percentage sterk af: tot onder de 20%.
Het leek me interessant om gedurende een heel winterseizoen het jongenpercentage in verschillende gebieden van Noord-Holland nauwkeurig vast te stellen. Daarnaast heeft Kees Koffijberg in 2003/2004 het initiatief genomen

Een adulte en een juveniele kolgans, de adult heeft halsband met lettercode. Foto: Ronald van Dijk.

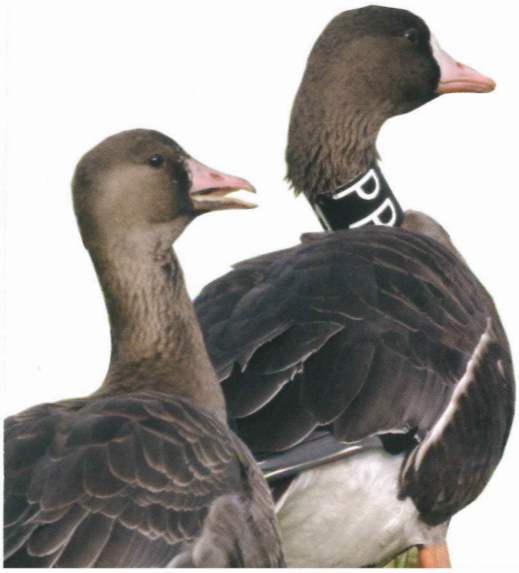

Kolganzen, juveniele en adulte vogels zijn duidelijk te onderscheiden.Foto: Jules Philippona.

om met een aantal waarnemers hetzelfde te doen in heel Nederland, Duitsland en België. Dit verslag gaat in de eerste plaats over mijn eigen waarnemingen en bevat enige aanvullingen uit de verslagen van Kees Koffijberg.

Herkenning

De jongen van kolganzen zijn te herkennen aan het ontbreken van een kol en de zwarte buikveren. Er is bovendien een onduidelijk golfpatroon zichtbaar op de vleugeldekveren, de flanken zijn min of meer geschubd en op de snavelpunt zien we (met enige moeite) een zwarte nagel. In de loop van de winter verdwijnen enkele van die kenmerken. Bij een klein deel van de jonge vogels nam ik waar dat de zwarte buikveertjes (vanaf begin januari) en een klein kolletje (vanaf begin december) zichtbaar worden. Dat kolletje wordt omzoomd door een aantal donkere veertjes, dat ook voorkomt bij jongen die nog geen kolletje hebben. Ik stelde vast dat in maart ongeveer 20% van de jongen nog geen kolletje en zwarte buikveertjes heeft.

Resultaten

Ik ben begonnen met de tellingen in december 2003. Helaas kon ik toen slechts 4603 individuen observeren. Het jongenpercentage bedroeg 14,4. Landelijk was dat 14,1 procent, één van de laagste percentages van de afgelopen 10 jaar. Mijn steekproeven lieten een variatie zien van minder dan 5% van het gemiddelde. Alleen heel kleine steekproeven van minder dan 100 vogels weken sterker af. In het seizoen 2004/2005 heb ik groepen geobserveerd van half oktober tot eind maart in de Zeevang, polder Katwoude, Waterland-Oost en de Vechtstreek. In totaal werden 37.338 vogels gezien, waarvan bij 10.336 werd vastgesteld of het adulte of jonge vogels betrof. Het gemiddelde jongenpercentage over het hele seizoen bleek 23,4 te zijn. Het landelijk gemiddelde in dat seizoen was 25 (schriftelijke mededeling Kees Koffijberg). Half oktober bleek het jongenpercentage in Waterland-Oost in de eerste groepen kolganzen die aankwamen verrassend hoog, namelijk 46% (902 vogels aanwezig, 595 bekeken). Omdat zij behoorlijk verspreid rondliepen, kon ik ook de familiegrootte goed vaststellen. Het hoge jongenpercentage werd veroorzaakt door vijf families met 5, en 23 families met 4 jongen. Een gering aantal paren, namelijk 30, had geen jongen. Half november was het jongenpercentage in Waterland-Oost nog steeds hoog, namelijk 31 % bij 800 van de aanwezige 2260 kolganzen. In de naburige Zeevang was dit 22% bij 500 vogels. In de overige genoemde gebieden bleken nog te weinig kolganzen voor te komen, om die in het onderzoek te betrekken.

Vanaf eind december waren er kolganzen in alle genoemde gebieden aanwezig. Het percentage in de afzonderlijke gebieden bleef altijd binnen de 5% van het totaalgemiddelde van 23,4%. Observaties van kleine groepen (minder dan 200 vogels) lieten grotere verschillen zien, maar vermoedelijk waren die steekproeven niet representatief. Opmerkelijk was overigens wel, dat tot ver in januari een groepje kolganzen van maximaal 300 ➤

vogels ten oosten van Ransdorp in Waterland-Oost een jongenpercentage had dat tussen de 25 en 35% lag, duidelijk hoger dan in de groepen in de rest van de door mij getelde gebieden. Het leek mij een geïsoleerde groep, die steeds weer op dezelfde graslanden foerageerde.

Overige bevindingen

Alleen in Waterland-Oost bleven de kolganzen regelmatig slapen in de graslanden. Er was geen sprake van slaaptrek. Bij enige ijsgang slapen de ganzen op de rand van het ijs (Gouwzee of verder het Markermeer op). De slaaptrek naar de Oostvaardersplassen (15 tot 20 kilometer) hoeft dan niet te worden ondernomen. Omdat ook de omgeving van de recent aangelegde Kinseldam geschikt lijkt als slaapplaats (ondiep water en zand om de maag te schuren) heb ik in het winterseizoen 2004/2005 driemaal 's nachts rond 24.00 uur geluisterd of er ganzen sliepen. Dat was niet het geval. Wellicht was nu nog het werk dat aan de dam werd uitgevoerd (zandtransport) een belemmering. Bovendien was er al enkele jaren vóór het algemeen landelijk jachtverbod een gebied van 400 hectare jachtvrij, waardoor de noodzaak een andere slaapplaats op te zoeken minder urgent is.
Omdat het accent van de tellingen lag op het jongenpercentage, heb ik weinig gegevens verzameld over de familiegrootte. Uit de beperkte gegevens lijkt een tendens af te leiden die wijst op steeds meer paren zonder jongen vanaf eind december.

● *Kolganzen. Foto: Ronald van Dijk.*

Conclusies

De kolganzen van de Zeevang, polder Katwoude, Waterland-Oost (ten dele) en de Vechtstreek slapen in de Oostvaardersplassen Zij kiezen na hun nachtrust de gebieden uit, waar zij naar toe willen vliegen. Het is niet zo verwonderlijk dat het jongenpercentage in de loop van het seizoen afvlakt en in alle gebieden tendeert naar hetzelfde gemiddelde. Dat is een gevolg van de vermenging van de verschillende populaties. Ook in maart bleek het jongenpercentage tijdens de winterse periode niet gedaald. Het liep zelfs een paar procent op. Jongen zonder ouders heb ik in december niet waargenomen, soms wel in maart, maar slechts in geringe aantallen. Misschien kan hierdoor de lichte stijging van het jongenpercentage in Waterland-Oost in die periode worden verklaard. Dat het jongenpercentage in oktober en november in Waterland-Oost zo hoog was, kan een gevolg zijn van het feit dat succesrijke broedparen eerder naar hun overwinteringsgebied trekken of, en ik neig naar die conclusie, dat een populatie kolganzen uit een broedregio waar de broedresultaten hoog waren, als eerste in ons land arriveert. Onderzocht zou moeten worden of kolganzen uit een bepaalde regio als groep wegtrekken naar de overwinteringsgebieden. Enkele aanwijzingen daarvoor heb ik wel. Tweemaal heb ik waargenomen dat jonge kolganzen die als familie in zijn geheel waren gevangen en van een halsband voorzien, in de jaren daarna met hun partner en eigen jongen in dezelfde groep zaten als hun ouders.

Onderzocht zou moeten worden of kolganzen uit een bepaalde regio als groep wegtrekken naar de overwinteringsgebieden

Ook uit de tussentijdse verslagen van tellingen in heel Nederland in de herfst van 2004 blijkt dat er op meerdere plaatsen hoge jongenpercentages zijn vastgesteld bij groepen die als eerste arriveerden (mededeling Koffijberg). Het blijft een spannende vraag waar de vogels vandaan komen. Als dat relatief dichtbij zou zijn (het gaat tenslotte toch om een afstand van minstens 2000 kilometer!) zou dat kunnen wijzen op een uitbreiding van het broedgebied van de kolgans naar het zuidwesten en is dit ook een van de oorzaken van de toename en het vroeger arriveren in oktober.
Het is ook mogelijk dat kolganzen met (veel) jongen eerder uit de bouwlanden in oostelijk Duitsland en het westen van Polen wegtrekken, omdat zij op grasland willen foerageren. Dat grasland is niet in grote oppervlakten in die gebieden aanwezig en in Nederland wel.

Dankwoord

Zinvolle opmerkingen van Frank Visbeen, Piet Zomerdijk, Jules Philippona en Kees Koffijberg zijn voor dit artikel verwerkt.

Dirk Tanger
Santpoorterstraat 34
Haarlem

Oproep

Degenen die het komend winterseizoen in NH willen meedoen aan een nader onderzoek naar het jongenpercentage bij kolganzen kunnen met mij contact opnemen (dtanger@xs4all.nl)